

Problematika agrese ve školských zařízeních ústavní péče

PhDr. Pavel Janský

1. Provázanost vztahu problematiky ústavní výchovy se společenskou situací

- ✓Souvisí se sociálním klimatem.
- ✓Odráží aktuální hodnoty, postoje, ekonomické možnosti, politické priority.
- ✓Vyjadřuje úroveň sociálního cítění, kvalitu školského systému, postavení rodiny a reálné možnosti její podpory, kvalitu poskytované sociální prevence.
- ✓To vše ve svém důsledku ovlivňuje rozsah a kvalitu péče poskytované speciálními školskými zařízeními, ale i charakteristiky umísťovaných dětí.

1.1. Charakteristika aktuálních společenských trendů ve vztahu k dětské agresi

- ✓Nárůst antisociálních tendencí dětí a mládeže
- ✓Snižování věkové kategorie dětí s asociálními projevy
- ✓Asociální jednání se vyznačuje vysokým stupněm brutality a bezcitnosti, s výraznou absencí norem, pravidel a snížením chápáním odpovědnosti za své jednání (anomický syndrom)
- ✓K charakteristikám dětské kriminality patří, že je často páchána ve skupinách.
- ✓Za posledních 10 let se zvýšil počet týraných dětí 4x, psychicky týraných je 12x více.
- ✓Ročně umírá na následky týrání a zanedbání přibližně 50 dětí
- ✓Model transgeneračního mechanismu deprivace, včetně agrese, je reálným faktem a rizikem.

1.2. Úvaha o možném modelu příčin

Rozpor a zvyšující se napětí mezi:

Společenským liberalismem a liberální rodinnou výchovou na jedné straně a výkonově zaměřenou společností a školou na straně druhé.

Společenský liberalismus

- a) **společenský liberalismus** (změna sociálního klimatu pro roce 89, tolerance lidských práv a svobod, které nebyly podloženy dostatečně pevným a funkčním právním rámcem – výrazná sociální stratifikace společnosti a nárůst vnitrosociální agresivity..)
- b) **liberální rodinná výchova** (módní trendy nestresové výchovy, s absencí režimu a potřebné strukturovanosti, bez vyvážené míry práv a povinností, s nekriticky a nepodmíněně pozitivním vztahem k dítěti.
 - **Rizika:** Absence režimu a potřebné dimenze řízení bývá paradoxně pro dítě frustrující s výskytem emočních poruch a tendencí k rizikovému chování, nevytváří u dítěte potřebnou frustrační toleranci. Vyzvednutí hodnoty seberealizace dítěte na hodnotový vrchol může představovat podporu egoismu a sobectví

Výkonová společnost a škola

a) **výkonově zaměřená společnost** -

hodnoty sebeprosazení a seberealizace, budování kariéry, vnější ocenění, realizace práva a svobod..

b) **výkonově zaměřená škola-**

důraz na racionálně poznatkový aspekt výchovy, konkurenční vztahy podporované systémem známkování, malý prostor pro vývoj a kultivaci citového prožívání a zakotvení pevných emočních hodnotových vztahů.

- **Výsledkem** bývají emoční problémy dětí při vstupu do školy, stres, negativní prožívání školního prostředí, požadavky školy vnímají jako nepřijatelné, omezující a frustrující.

„ 20% dětí by mělo mít školu jako terapeutické zařízení“ (prof. Matějček)

Ohrožení pocitu vlastní hodnoty – maladaptivní reakce a únikové tendence.

2. Podmínky a předpoklady úspěšnosti práce speciálních školských zařízení

- ✓ Jako výchozí předpoklad pro poskytování adekvátní péče deprivovaným dětem s poruchami chování a agresivními projevy je nezbytné zajistit takový výchovný systém, který bude vytyčovat pevné hranice, tedy plnit výchovný požadavek stanovení limitu, v rámci kterého je nutné těmto dětem nabídnout výchovný a terapeutický vztah.
- ✓ Potřeba limitu – utváří vývoj chápání pojmu svoboda a odpovědnost.
- ✓ Potřeba limitu a vztahu je nejčastějším deficitem problémových ústavních dětí.
- ✓ Socializace musí stát nejen na emočních odměnách, ale také musí obsahovat rysy intolerance.
- ✓ Tento model odpovídá etiologii rozvoje nesocializovaných poruch chování u mnohých dětí, kdy agrese a násilí jsou výsledkem jak jejich deviantní socializace, tak i nedostatečné sociální kontroly.

Úkol: zabránit vzniku a upevnění pocitu beztrestnosti, fixování a šíření agresivního jednání jako úspěšného modelu.

2.1. Problém ústavní výchovy

- ✓ Pro mnohé děti nemá vytvořené dostatečně pevné hranice.
- ✓ Disponuje výchovným a režimovým systémem, v rámci kterého vytyčuje pravidla a potřebné normy, které výchovně zanedbané děti subjektivně vnímají jako frustrující a snadno z něho unikají.
- ✓ *Problematika útěků* – za posledních 10 let je útěkovost o 300 – 400 % vyšší.
- ✓ Nový trend: krátkodobé útěky (i několikrát za den), bez možnosti domovů jim účinně bránit
- ✓ Problém různého chápání pojmu „zájem dítěte“ a interpretace práv dětí

2.2. Děti v ústavech jsou ohrožené děti

- ✓ Na děti v ústavech je nutno pohlížet jako na ohrožené děti, neboť jejich častá deprivace základních psychických potřeb, deficit empatie, atribucí a schopnosti utváření vztahů, včetně zátěže prožitých traumat a krizí, jsou vysoce rizikové ve vztahu k rozvoji poruch chování a osobnosti.

Požadavek pro pedagogy – analýza a odlišení příčin projevů sociální patologie, porozumění motivům problémového chování a zvolení odpovídající strategie řešení. (Odlišení instrumentální agrese od nevědomé motivace agresivních projevů kompenzačního charakteru.)

2.3. Situační rizika ve vztahu k typům agresivního chování dětí v ústavech

Přijímání dítěte

- ✓ Subjektivní prožívání krize – ztráta sociálních vazeb, známého prostředí a vztahů – časté afektivní symptomy akutní stresové reakce.
- ✓ Problém rizikového chování rodiny.

Vřazování nového dítěte do kolektivu

- ✓ Problém začlenění do stávající sociální a mocenské struktury skupiny.
- ✓ Rizika diskriminace odlišnosti a normy konformismu.
- ✓ Nebezpečí fyzické konfrontace a preventivně agresivního postoje.

Návštěvy a kontakty dítěte s rodinou

- ✓ Problematika nezralé autonomie dítěte a jeho odolnosti vůči patologicky se chovajícím rodičům.

2.3. Situační rizika ve vztahu k typům agresivního chování dětí v ústavech

Autoagresivní a sebedestruktivní jednání dítěte, sebepoškozování

- ✓ Riziko správné diagnostiky a odpovídajícího přístupu pedagogů.
Odlišení rozdílné etiologie:
 - Sebepoškozující jednání jako symptom prožívané krize dítěte s vysokou emoční tenzí, s prožitkem duševní bolesti nebo prázdnoty
 - projev negativního prožívání vlastního těla (časté u dětí zneužívaných)
 - demonstrativní akt mající formu volání o pomocnebo také
 - účelové chování sloužící k manipulaci s okolím,
 - výraz negace a odporu k formálním pravidlům,
 - projev ritualizovaného rolového chování.

2.4. Rozlišení typu agrese dle průvodní emocionality

Instrumentální agrese asociálního typu

- ✓ *Výchovný úkol:* na základě bezpečného zázemí nepřipustit kalkulovaný zisk agresora, případě jej znehodnotit citelnou ztrátou.
- ✓ Přijetí odpovědnosti prostřednictvím působení korektivní zkušenosti a účelové přizpůsobení dítěte sociálním normám a pravidlům
- ✓ Důležitost pevného režimového, personálního i materiálního zázemí
- ✓ Důležitost správného přístupu – na asociálního agresora nelze nahlížet jako na osobu v krizi, neboť u zdroje násilí není úzkost ani subjektivně prožívaný pocit ohrožení.
- ✓ Při řešení a zvládnání jeho agrese nepoužívat metody krizové intervence založené na empatickém zrcadlení emocí a pocitů, jejich potvrzování a normalizaci, neboť tím jej můžeme podpořit v egoistických postojích a devalvujeme nutné ztráty, které by měly z jeho chování v podobě nepříjemných důsledků vyplynout.

2.4. Rozlišení typu agrese dle průvodní emocionality

Emocionálně reaktivní –afektivní typ agrese

- ✓ *Výchovný úkol:* prevence – předcházet a zmírňovat intenzitu stimulů zvyšujících excitaci, znát a vnímat potencionální spouštěče, sledovat symptomy, předvídat rizikové situace, zabránit kumulaci negativních prožitků, důležitost včasného odreagování a emočního přeladění.
- ✓ V podmínkách ústavní výchovy jde o velmi obtížný úkol a často nelze důsledně předvídat možné rizikové situace ani zabránit kumulaci negativních prožitků.
- ✓ Častým zdrojem averzivních stimulů spouštějících agresi bývají nezvládané kontakty dítěte s vrstevníky.
- ✓ Zvládání agrese – postupy krizové intervence

2.4. Rozlišení typu agrese dle průvodní emocionality

Smíšené typy agrese – asociální agresor s vysokou impulzivitou

- ✓ Vysoké riziko, vysoká nebezpečnost – resocializační program agresora frustruje a zvyšuje nebezpečí afektivní agrese eruptivního charakteru.
- ✓ Problém nedostatečných kompetencí školských zařízení.
- ✓ *Výchovný úkol:* důraz na preventivní opatření jako u emocionálního typu agrese, ale po agresivním chování instrumentálního charakteru důsledný postup a konfrontace s následky agrese, včetně přijetí odpovědnosti. Ani zde nejde o osobu v krizi, přestože emocionální tenze bývá vysoká a pocit ohrožení může být přítomen při konfrontaci s výchovnými důsledky agrese.

2.5. Osvědčené způsoby práce

- ✓ V podmínkách ústavní výchovy a vzhledem k častým charakteristikám dětí se osvědčují kognitivně behaviorální postupy.
- ✓ Informace o studii využití metody EEG- biofeedback v podmínkách ústavní výchovy. Viz.: ***www.hradeckral.cz***

3. Návrhy možných řešení

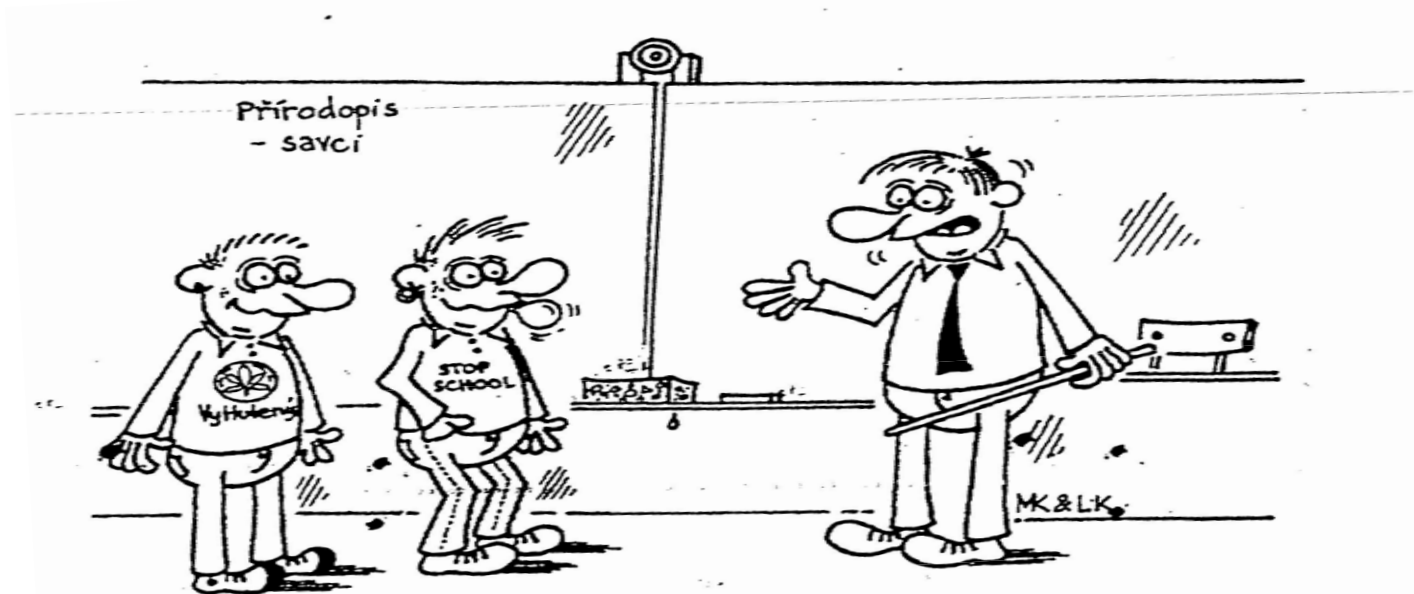
a) Menší počet dětí v ústavech:

- ✓ Kvalitnější a důslednější práce s rodinou, ekonomická motivace obcí na efektivitě prevence – náklady na ústavní výchovu mohou být také komunálním problémem.
- ✓ Důkladnější znalosti pracovníků OSPOD o rodinách i o konkrétních podmínkách spádových speciálních zařízení v zájmu lepšího rozhodování a vytváření reálné prognózy vývoje dětí (př.: zabránit nekritickému přeceňování možností patologicky se chovající rodiny, nebo naopak odebrání dětí z rodin se zachovanými pozitivními emočními vztahy z důvodů záškoláctví).
- ✓ Zákonný požadavek pravidelného přezkoumávání platnosti podmínek ÚV v každém jednotlivém případě

3. Návrhy možných řešení

- b) Specializace jednotlivých domovů a ústavů ve vztahu k charakteristikám výkonových normativů a rozpočtovému krytí jejich činnosti.**
- c) Komplexní příprava studentů etopedie pro výkon povolání (vyučující s praktickou erudicí, znalost metod a postupů zvládnání agrese...)**
- d) Odpovědnost zaměstnavatele za vytváření bezpečného pracoviště (analýza krizových situací, algoritmus postupu, výcvik součinnosti týmu pro zvládnání krizí, včetně znalostí a příslušných dovedností)**
- e) Zvýšit reedukační efektivitu speciálních školských zařízení specifickým zacílením práce na děti, u kterých těžiště péče spočívá v pedagogických prostředcích a metodách, ale nesuplovat odborné činnosti patřící do gesce jiných rezortů a institucí.**
- f) Zvýšit kompetence školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, včetně zvýšení důrazu na bezpečné pracovní prostředí jejich zaměstnanců, čímž bránit rozvoji pocitu bezmoci, vyhoření a rezignace (př.: statut veřejné osoby)**
- g) Vyjasnit interpretaci práv a povinností dětí zde umístěných.**

A něco závěrem

Tak co s vámi, chlápci... Kouření, alkohol, drogy a zbraně v budově školy, fyzické napadení učitelky, pokus o znásilnění spolužačky... Budu vás muset potrestat v horní hranici mé pedagogické pravomoci: dnes vám neprozradím nic nového o ježkovi!